

Тема 4

ФІНАНСИ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР

1. Фінансові відносини суб'єктів господарювання та організація їх фінансової діяльності.
2. Методи організації фінансової діяльності підприємств.
3. Фінансові ресурси підприємств та джерела їх формування.
4. Формування фінансових результатів суб'єктів господарювання.

1. ФІНАНСОВІ ВІДНОСИНИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЇХ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Фінанси підприємств призначені для забезпечення їх виробничої діяльності. Стрижневою основою фінансів підприємств є формування фінансових ресурсів та отримання і розподіл доходів з метою забезпечення відтворення виробництва. Брак ресурсів веде до падіння виробництва, а їх відсутність до його припинення. Наявність достатніх доходів створює передумови для нормального ходу відтворювального процесу, але ще не гарантує його, оскільки все залежить від їх раціонального розподілу й ефективного використання. Саме це і є основним завданням фінансів підприємств.

Фінанси підприємств це сукупність обмінно розподільних відносин, що виникають на підприємстві в процесі формування, розміщення і використання фінансових ресурсів, здійснення витрат, отримання і розподілу доходів.

Фінансові відносини підприємств відображаються в грошових потоках, які характеризують їх різноманітні й різнобічні взаємозв'язки.

До зовнішніх фінансових відносин підприємства входять:

- а) відносини обміну взаємовідносини між суб'єктами господарювання, у вигляді розрахунків з постачальниками і покупцями;
- б) відносини розподілу:
  - 1) взаємовідносини з бюджетом: платежі та асигнування;
  - 2) взаємовідносини з фондами цільового призначення: внески і надходження;

- 3) взаємовідносини зі страховими компаніями: страхові платежі й страхове відшкодування;
- 4) взаємовідносини з банками: відкриття та ведення рахунків, зберігання коштів на депозитах, отримання і погашення кредитів, отримання і сплата процентів тощо;
- 5) взаємовідносини з інституціями фінансового ринку: розміщення власних цінних паперів та інвестування тимчасово вільних коштів;
- 6) взаємовідносини з галузевими і корпоративними органами: внески у централізовані фонди і надходження з них.

Внутрішні фінансові відносини підприємства мають розподільний характер і включають:

- 1) розподіл доходу і формування прибутку;
- 2) розподіл чистого прибутку та його використання;
- 3) формування та використання амортизаційних відрахувань;
- 4) утворення та використання фондів підприємств.

В основі фінансової діяльності підприємств лежить здійснення витрат і формування доходів. Витрати забезпечуються за рахунок фінансових ресурсів, які перебувають у розпорядженні підприємств. Підсумки фінансової діяльності відображаються у фінансових результатах прибутках чи збитках. У такий спосіб формується ланцюг, що відображає механізм фінансової діяльності підприємств:

фінансові ресурси → витрати → доходи → фінансові результати → збільшення (зменшення) фінансових ресурсів.

Фінансові ресурси формуються за рахунок власних та зовнішніх джерел. **Власні ресурси концентруються у статутному фонді.** Джерела утворення статутного фонду залежать від форми власності:

- приватна власний капітал підприємця;
- акціонерна акціонерний капітал;
- колективна (спільна) внески засновників;
- державна асигнування з бюджету та з централізованих фондів.

Зовнішніми джерелами фінансових ресурсів підприємств є кошти, що надходять з бюджету, цільових та централізованих корпоративних фондів, як правило, на безповоротній основі, а також кредити, що надаються банками за плату на поворотній основі.

Фінансові ресурси підприємств спрямовуються на формування основних фондів і оборотних коштів. За рахунок фінансових ресурсів здійснюються витрати підприємств на виробництво та реалізацію товарів, робіт і послуг, а також інші витрати, пов'язані з діяльністю підприємства. У процесі здійснення витрат виникають вихідні

грошові потоки — оплата рахунків постачальників і підрядників за товари, роботи і послуги, страхові платежі.

Результатом здійснення витрат є вироблені товари, роботи і послуги. На основі їх реалізації (продажу) за рахунок вхідних грошових потоків від покупців формуються доходи підприємства від виробничої діяльності. Крім того, джерелом доходів є надходження від страхових компаній страхового відшкодування за понесені втрати і збитки. Виручка від реалізації включає відшкодування здійснених витрат (перенесену вартість) і валовий дохід (додану вартість) — суму заробітної плати і прибуток. З позицій фінансової діяльності заробітна плата має двоїстий характер: з одного боку, вона є елементом витрат, з іншого — частиною валового доходу. Виплата заробітної плати відображає внутрішні грошові потоки підприємства.

За рахунок отриманих доходів забезпечуються фінансові відносини з державою — платежі в бюджет і цільові фонди, з банківською системою — погашення кредитів і сплата процентів. Ці відносини опосередковуються вихідними грошовими потоками.

Після відшкодування витрат, виплати заробітної плати, розрахунків з бюджетом, цільовими фондами і банками визначаються фінансові результати — прибуток чи збиток. Прибуток — це перевищення валових доходів над валовими витратами. Збиток — це перевищення валових витрат над валовими доходами.

Отриманий прибуток підлягає подальшому розподілу і використанню. Сума прибутку після сплати податку на прибуток характеризує чистий прибуток підприємства. Частина чистого прибутку може направлятися у централізовані корпоративні фонди, якщо підприємство входить до певного корпоративного об'єднання (внутрішньокорпоративні грошові потоки). Певна частина чистого прибутку може бути спрямована на поповнення статутного фонду — капіталізація прибутку (внутрішні грошові потоки).

З чистого прибутку формуються фонди і резерви підприємств, за рахунок яких здійснюються певні витрати. У даному разі відбувається фондовий рух грошових потоків. Крім того, може мати місце каналний рух грошових потоків, коли фонди не створюються, а передбачені витрати оплачуються безпосередньо за рахунок прибутку. З фондів та безпосередньо з чистого прибутку може здійснюватися оплата праці у вигляді премій і допомог (внутрішні грошові потоки).

Тимчасово вільна частина чистого прибутку може бути розміщена на фінансовому ринку через фондову біржу чи фінансових

посередників або на основі прямих зв'язків з емітентами (вихідні грошові потоки). За результатами такого розміщення можуть бути отримані доходи від фінансової діяльності (вхідні потоки).

Звичайно, представлена схема фінансової діяльності і грошових потоків підприємств, яка відображає умовно виділений початковий виробничий цикл, є певною мірою абстракцією. У реальній дійсності всі фінансові операції і формування фінансових ресурсів, і проведення витрат, і отримання доходів здійснюються паралельно, що і визначає складність управління фінансами підприємств. Разом з тим ця схема дає змогу визначити і показати організацію, характер і складові фінансової діяльності підприємств, кругообіг їх фінансових ресурсів, взаємозв'язок з іншими суб'єктами підприємницької діяльності, сферами і ланками фінансової системи.

Функціонування фінансів підприємств характеризується певними фінансовими категоріями. Такими, як: фінансові ресурси, витрати, доходи, фінансові результати.

Фінансові ресурси це сума коштів, спрямованих в основні та оборотні засоби підприємства. Вони характеризують фінансовий потенціал, тобто можливості підприємства у проведенні витрат з метою отримання доходу. Фінансові ресурси поряд з трудовими і матеріальними ресурсами є важливою складовою ресурсної забезпеченості підприємств.

Фінансові ресурси класифікуються за такими ознаками:

- 1) за кругообігом;
- 2) за використанням;
- 3) за правом власності.

За кругообігом розрізняють *початкові* фінансові ресурси, тобто ті, з якими підприємство починає свою діяльність і які концентруються у статутному фонді, і *прирощені* отримані підприємством у результаті його діяльності у формі чистого доходу прибутку.

За характером використання виділяють *матеріалізовані* фінансові ресурси вкладені в основні засоби, які постійно забезпечують виробничий процес, і ті, що перебувають *в обігу*, обслуговуючи окремий виробничий цикл оборотні кошти. Оскільки основні засоби постійно зношуються, то для їх оновлення встановлені амортизаційні відрахування, що є формою цільових фінансових ресурсів.

За правом власності фінансові ресурси поділяють на *власні* кошти підприємницької структури (залежно від форми власності це

приватний, пайовий чи акціонерний капітал), *надані* безоплатно державою з бюджету чи фондів цільового призначення або корпоративними формуваннями з централізованих фондів та *позичені* отримані кредити.

Конкретними видами фінансових ресурсів, які перебувають у розпорядженні підприємств, є: амортизаційні відрахування, оборотні кошти, прибуток, бюджетні асигнування, надходження з цільових фондів, надходження з централізованих корпоративних фондів, кредити. Водночас треба зазначити, що прибуток, бюджетні асигнування, надходження з цільових і корпоративних фондів це не стільки ресурси, скільки джерела їх формування. Вони можуть бути спрямовані як на забезпечення потреб виробництва, так і на невиробничі потреби. Так, наприклад, прибуток може бути капіталізованим (поповнення статутного фонду) або витраченим на фінансування соціальних витрат чи на виплату премій.

Визначення доходів і витрат має два аспекти ***фінансовий і податковий***. З погляду фінансової діяльності до них належать усі реально отримані доходи і здійснені витрати. Що стосується оподаткування прибутку, то мають бути чітко регламентовані валові доходи і валові витрати з метою визначення об'єкта оподаткування. Мета такого регламентування полягає насамперед у розмежуванні здійснених затрат між валовими витратами (собівартістю) і прибутком, адже так чи інакше всі отримані доходи будуть витрачені. Якщо не обмежувати віднесення затрат на валові витрати, то прибуток, як облікова величина, може взагалі зникнути.

Витрати підприємства розглядаються за такими ознаками:

- 1) напрямками;
- 2) джерелами фінансування;
- 3) характером списання.

За напрямками фінансування виділяють витрати на: виробництво і реалізацію продукції (робіт, послуг); відтворення основних засобів; операційні заходи; соціальні цілі.

За джерелами фінансування витрати поділяються на: забезпечені власними фінансовими ресурсами; покриті залученими позичковими коштами; здійснені за рахунок наданих коштів.

За характером списання розрізняють витрати, що відшкодовуються за рахунок валових витрат (собівартості) чи прибутку. До валових витрат належать ті витрати підприємства, без яких процес виробництва і реалізації просто неможливий або дуже

ускладнений. За рахунок прибутку здійснюються витрати, які сприяють діяльності й розвитку підприємства.

Доходи є об'єктом розподільних відносин. Вони поділяються на чотири групи:

- 1) від виробничої діяльності;
  - 2) від реалізації майна;
  - 3) від фінансової діяльності;
  - 4) від (інвестицій) перерозподілу через фінансову систему.
- Основою формування доходів у суспільстві є доходи першої групи. Решта доходів так чи інакше відображають їх перерозподіл.

Фінансові результати це зіставлення регламентованих податковим законодавством валових доходів і валових витрат. Перевищення валових доходів над валовими витратами становить прибуток, зворотнє явище характеризує збиток.

2. МЕТОДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Фінансова діяльність підприємств може бути організована трьома методами, а саме:

- 1) комерційний розрахунок;
- 2) неприбуткова діяльність;
- 3) кошторисне фінансування.

Відмінність між окремими методами полягає у схемі організації фінансової діяльності, тобто у встановленні взаємозалежності між фінансовими ресурсами і джерелами їх формування, доходами, витратами і фінансовими результатами.

Основний метод фінансової діяльності **комерційний розрахунок**.

Визначальну роль у формуванні фінансових ресурсів при цьому методі відіграють власні кошти, котрі покривають значну частину витрат, а також є забезпеченням отриманих кредитів. Бюджетні асигнування і надходження з цільових та централізованих фондів виконують допоміжну роль, а збалансування потреб у фінансових ресурсах здійснюється за допомогою кредиту. Метою діяльності є отримання прибутку.

Комерційний розрахунок ґрунтується на таких принципах:

- повна господарська і юридична самостійність;
- самоокупність;
- прибутковість;
- самофінансування;
- фінансова відповідальність.

Необхідність встановлення повної *господарської і юридичної* відокремленості впливає з вимоги чіткої визначеності щодо прав власності на фінансові ресурси, повноважень у визначенні оптимальних напрямів їх розміщення та відповідальності за використання залучених ресурсів.

Самоокупність є другим за значенням принципом у системі комерційного розрахунку. Вона означає покриття витрат на просте відтворення виробництва за рахунок отриманих доходів.

У фінансовій практиці розрізняють повну і часткову самоокупність. Повна самоокупність означає повне покриття витрат за рахунок отриманих доходів. При частковій самоокупності отримані доходи покривають лише частину здійснених витрат.

Прибутковість, яка є логічним продовженням принципу самоокупності, означає, що отримані доходи мають не тільки покрити проведені витрати, а й сформувати прибуток. Прибуток відіграє надзвичайно важливу роль. В умовах ринкової економіки виживають тільки ті підприємства, які постійно розвиваються. Можливості ж розвитку безпосередньо залежать від маси отриманого прибутку.

Самофінансування передбачає покриття витрат на розвиток виробництва за рахунок отриманого прибутку та залучених кредитів, які, у свою чергу, також погашаються за рахунок прибутку.

Фінансова відповідальність є підсумковим принципом комерційного розрахунку і забезпечує його дійовість. Сутність цього принципу полягає в тому, що підприємство несе повну відповідальність за фінансові результати своєї діяльності.

Неприбуткова діяльність у цілому організована на такій самій основі, як і комерційний розрахунок, але дещо обмежено.

Специфічною ознакою формування фінансових ресурсів є те, що досить часто воно здійснюється за рахунок спонсорських та інших надходжень, насамперед від засновників. Цей метод організації фінансової діяльності не передбачає принципу прибутковості. Головна мета функціонування неприбуткових підприємств, організацій та установ забезпечення певних потреб суспільства, а не отримання прибутку. Відсутність прибутку дає змогу знизити рівень

цін і зробити відповідні товари та послуги більш доступними. На принципах неприбутковості можуть здійснювати свою діяльність установи соціальної сфери та підприємства муніципального господарства.

Неприбуткова діяльність ґрунтується на таких принципах:

- господарська і юридична відособленість;
- самоокупність;
- фінансова відповідальність.

Стосовно господарської і юридичної відособленості слід зазначити, що в цілому вона достатня для самостійного ведення фінансової діяльності. Разом з тим є певні обмеження. По-перше, з боку засновників, які визначають характер і напрями діяльності. По-друге, з боку держави, яка може регламентувати рівень витрат.

Кошторисне фінансування полягає у забезпеченні витрат за рахунок зовнішнього фінансування. Кошторисне фінансування може здійснюватися за двома напрямками: з бюджету та з централізованих фондів корпоративних об'єднань чи фондів підприємств. Установи, які фінансуються з бюджету на основі кошторису, називаються бюджетними. На внутрішньому кошторисному фінансуванні перебувають відособлені підрозділи підприємств і організацій, як правило, соціального призначення.

Кошторисне фінансування здійснюється за такими принципами:

- 1) плановість;
- 2) цільовий характер виділених коштів;
- 3) виділення коштів залежно від фактичних показників діяльності установи;
- 4) підзвітність.

Плановість означає, що фінансування здійснюється на підставі й у межах установленого плану. Плановим документом є кошторис (звідси і назва методу). Кошторис – це документ, у якому розраховані й затверджені планові витрати на відповідний плановий період (місяць, квартал, рік) чи відповідні заходи. Розрахунки планових витрат здійснюються, як правило, на основі нормативного методу.

Сутність *цільового характеру* кошторисного фінансування полягає в тому, що виділені кошти можуть бути спрямовані тільки на цілі, передбачені кошторисом. При цьому в окремих випадках може надаватися право певного перерозподілу коштів між окремими статтями. Цільове призначення асигнувань дає змогу здійснювати контроль за їх раціональним і ефективним використанням.

Виділення коштів залежно від фактичних показників діяльності установи означає, що фінансування здійснюється за кошторисом, однак, виходячи не з планових, а з фактичних значень показників діяльності. Це важливо, бо сприяє недопущенню завищення планових розрахунків для отримання більшого фінансування.

Підзвітність передбачає звітність організацій і установ, що перебувають на кошторисному фінансуванні, перед фінансуючими організаціями.

В окремих випадках у межах одного підприємства чи організації може застосовуватись одночасно кошторисне фінансування і комерційна діяльність. Наприклад, у державних вищих закладах освіти студенти навчаються за рахунок бюджетних асигнувань і на платній основі. При цьому, як правило, ці напрями діяльності чітко розмежовуються.

Кошторисне фінансування як метод організації фінансової діяльності не включає достатніх стимулів до раціонального й ефективного господарювання. Тому він застосовується в тих сферах, де важко забезпечити самоокупність і прибутковість. Насамперед це установи соціальної сфери, які надають так звані безплатні послуги, тобто оплата здійснюється державою чи за рахунок централізованих фондів.

3. ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ ПІДПРИЄМСТВ ТА ДжЕРЕЛА ЇХ ФОРМУВАННЯ

Виробнича і фінансова діяльність підприємств починається з формування фінансових ресурсів. Вони мають створити передумови для стабільного процесу виробництва та його постійного зростання, що визначає конкурентоспроможність підприємства на ринку. Врешті-решт виграє той, хто зуміє залучити більше ресурсів з найменшими затратами.

Стабільність функціонування підприємства ґрунтується на достатності фінансових ресурсів та їх стабільному кругообігу. Перспективи розвитку підприємства визначаються його можливостями у нарощенні та залученні фінансових ресурсів.

Початкові фінансові ресурси, які формують статутний фонд, спрямовуються в основні та оборотні фонди. У процесі використання основних фондів формується такий вид фінансових ресурсів, як

амортизаційні відрахування. Забезпечення формування оборотних фондів здійснюється за рахунок оборотних коштів.

Амортизаційні відрахування являють собою специфічний вид цільових фінансових ресурсів. У кругообігу коштів вони відображають перенесену на готову продукцію вартість основних засобів, їх знос у процесі експлуатації.

За економічною сутністю амортизаційні відрахування мають забезпечити просте відтворення основних засобів. У реальній дійсності потреба в коштах на вказані цілі може як перевищувати суму амортизаційних відрахувань, так і бути меншою за дану суму. На це впливає безліч чинників, насамперед ціновий. Ціни на нове обладнання та устаткування можуть бути як вищі, так і нижчі за діючі. При їх зростанні сума амортизації, нарахована виходячи з діючих цін, буде недостатньою. Навпаки, при зниженні цін надлишок амортизаційних відрахувань може бути використаний на розширене відтворення основних засобів.

Амортизація нараховується за встановленими нормативами, які мають враховувати фізичний та моральний знос основних засобів. Відомо два методи нарахування амортизації: рівномірний і прискорений. Рівномірне відрахування здійснюється за єдиним на весь період використання фондів нормативом. Прискорене списання полягає у застосуванні регресивної шкали, тобто нормативи поступово знижуються. При цьому основна частина амортизації списується за перші два-три роки. Такий підхід дає змогу досить повно врахувати моральне старіння устаткування та обладнання, яке є основним у сучасних умовах. Прискорена амортизація сприяє створенню достатніх фінансових ресурсів для своєчасного оновлення основних засобів і впровадження новітніх техніки і технологій.

Амортизаційні відрахування, як фінансові ресурси підприємства, окремо не формуються, а надходять на поточний рахунок у складі виручки від реалізації. Їх виділення здійснюється на підставі обліку на окремому бухгалтерському рахунку. Нараховується амортизація щомісячно, а використовується відповідно до установлених планів, через оплату витрат безпосередньо з поточного рахунку.

Оборотні кошти являють собою ту частину фінансових ресурсів, яка постійно перебуває в обігу. Вони спрямовуються на придбання сировини, основних і допоміжних матеріалів, напівфабрикатів та інших елементів виробничих запасів. Частина цих коштів перебуває у незавершеному виробництві та в готовій

нереалізованій продукції. До них належать також залишки грошових коштів підприємства.

Оборотні кошти, як і амортизаційні відрахування, призначені для забезпечення простого відтворення оборотних фондів, яке здійснюється як за рахунок власних оборотних коштів, так і залучених джерел короткострокових кредитів і кредиторської заборгованості. При цьому дуже важливо встановити оптимальну структуру цих джерел. Власні кошти повинні забезпечувати мінімальну стабільну потребу, без якої процес виробництва неможливий.

У процесі виробничої і фінансової діяльності підприємства зацікавлені у збереженні та ефективному використанні власних оборотних коштів.

Потреба у власних оборотних коштах визначається як виробничими, так і фінансовими чинниками. Виробничі це обсяги виробництва, тривалість виробничого циклу, періодичність закупівлі виробничих запасів, терміни реалізації продукції і форми розрахунків за неї.

Надані фінансові ресурси за характером використання подібні власним, оскільки після їх надходження вони переходять у розпорядження підприємства. Разом з тим існують певні обмеження, адже такі кошти мають здебільшого цільовий характер.

Бюджетні асигнування можуть надаватися підприємствам (як правило, державним) у таких формах:

- 1) бюджетні інвестиції;
- 2) бюджетні кредити;
- 3) державні дотації;
- 4) державні субсидії.

Бюджетні інвестиції являють собою виділення коштів на розвиток виробництва, насамперед у вигляді капітальних вкладень. Вони спрямовуються у пріоритетні галузі й проекти, які визначають розвиток економіки країни загалом.

Бюджетні кредити є формою фінансової допомоги підприємствам у разі скрутного фінансового стану. Вони відрізняються від банківських відносно невисоким рівнем процентних ставок.

Державні дотації це виділення коштів з бюджету на покриття збитків підприємств, як правило, у тому разі, коли збитковість є наслідком певної політики держави, наприклад цінової.

Державні субсидії це виділення коштів з бюджету суб'єктам підприємницької діяльності на вирішення певних завдань у межах різних державних програм.

Надходження з державних цільових фондів за своїм змістом ідентичні бюджетним асигнуванням. Вони здійснюються у формі державних інвестицій і субсидій, кредитів. Ці надані ресурси мають строго цільовий характер, котрий впливає із суті даних фондів.

Надходження з централізованих фондів відображають внутрішньо корпоративний перерозподіл фінансових ресурсів. Ці фонди створюються за рахунок прибутку структурних одиниць корпоративного об'єднання, тобто за своєю сутністю це перерозподіл чистого прибутку.

Кредити являють собою фінансові ресурси, які тимчасово перебувають у розпорядженні підприємств. Саме це визначає сферу їх використання як правило, на тимчасові чи сезонні потреби, а також потреби, які мають циклічний характер.

Кредит існує у двох основних формах: комерційний і банківський. *Комерційний* це придбання товарів чи отримання послуг з відстрочкою оплати. Подібна угода оформляється спеціальним борговим зобов'язанням векселем. *Банківський* кредит полягає в отриманні позичок від банків чи інших кредитних установ.

Кредитування здійснюється з дотриманням принципів поворотності, строковості, платності, забезпеченості.

Прибуток є формою фінансових ресурсів, прирощених (зароблених) підприємством у результаті його господарської діяльності. Він спрямовується насамперед на розвиток виробництва. Капітальні вкладення та приріст оборотних коштів відображають збільшення статутного фонду, тобто тих ресурсів, які постійно перебувають у розпорядженні підприємства. Крім того, за рахунок прибутку здійснюються певні поточні затрати, які податкове законодавство не дозволяє відносити на валові витрати.

Роль прибутку як фінансового ресурсу характеризується саме його використанням на розширення виробництва. В умовах ринку стабільні позиції мають тільки ті підприємства, що постійно розвиваються. Можливості ж розвитку визначаються масою отриманого прибутку.

4. ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Фінансовими результатами діяльності суб'єктів підприємництва є прибуток або збиток. Діяльність підприємств у сфері фінансових результатів спрямована на забезпечення отримання прибутку та його оптимальний розподіл і використання, а за наявності збитків на встановлення їх причин та джерел покриття.

Досягнення позитивного, збалансованого з потребами фінансового результату забезпечується цілеспрямованим управлінням процесом формування прибутку на основі комплексного урахування всіх зовнішніх та внутрішніх чинників, що впливають на виробництво та реалізацію товарів, робіт, послуг.

Фінансові результати інтегровано відображають кількісні й якісні чинники діяльності підприємств. Управління формуванням та розподілом прибутку ґрунтується на впливі на нього через фактори, що визначають фінансові результати. Оскільки прибуток (чи збиток) є інтегрованим показником, то на нього впливають усі фактори діяльності підприємств. Залежно від рівня дії вони поділяються на макро- і мікроекономічні.

До *макроекономічних* факторів належать ті, що характеризують ситуацію на ринку, тобто збалансованість попиту і пропозиції. Діяльність підприємства починається з маркетингових досліджень з метою визначення його місця на ринку, прогнозування відповідних змін. Підприємство не може безпосередньо впливати на ці чинники, однак воно мусить максимально їх враховувати. Безглуздо випускати продукцію, яка потім не матиме збуту. Зміна ситуації на ринку (поява нових товаровиробників, нових ідентичних товарів, переорієнтування попиту на інші товари) може істотно вплинути на рівновагу попиту і пропозиції, що відіб'ється на обсязі продажу і цінах, а в підсумку на фінансових результатах.

Мікроекономічні фактори відображають діяльність самого підприємства. Вони поділяються на дві групи: техніко-економічні та комплексні.

Система *техніко-економічних* факторів визначається характером і умовами формування прибутку в тій чи іншій галузі. Розглянемо її на прикладі основної галузі промисловості. На прибуток у промисловості впливають такі фактори:

- 1) обсяг виробництва товару;
- 2) ціна за одиницю продукції;
- 3) собівартість одиниці продукції.

Таким чином, виділяються три *узагальнюючі* фактори: обсяговий, ціновий і собівартісний. Обсяг продажу і ціна діють прямо пропорційно, собівартість обернено пропорційно. Ці фактори впливають на фінансові результати як кожен окремо, так і сукупно, їх сукупна дія відображається в *інтегрованих* факторах асортименту і структури продукції (послуг, робіт).

Вплив фактора асортименту проявляється в установленні певного набору товарів, робіт і послуг з різними цінами і собівартістю. Зрозуміло, що зміна одного товару на інший (з іншим рівнем прибутковості) веде до збільшення чи зменшення загальної маси прибутку. Звичайно, підприємство намагається випускати найбільш рентабельні товари з метою максимізації прибутку. Разом з тим необхідність утримувати певну нішу на ринку обумовлює випуск і менш рентабельних товарів.

Дія фактора структури за своїм характером подібна до впливу асортименту. Однак у даному разі змінюється не номенклатура товарів (робіт, послуг), а питома вага окремих з них у загальному випуску. Збільшення питомої ваги більш рентабельних товарів (робіт, послуг) за рахунок менш рентабельних веде до збільшення загальної маси прибутку, і навпаки. Водночас можливості підприємств впливати на прибуток через даний фактор досить обмежені, оскільки структура випуску продукції та надання послуг визначаються потребами ринку.

Обсяговий, ціновий та собівартісний фактори за характером дії є узагальнюючими. У них у кінцевому підсумку відображаються показники виробництва і реалізації продукції. У свою чергу, на них впливає безліч первинних факторів. Цей вплив має системний характер, пов'язаний з підпорядкованістю факторів між собою.

Фінансовий результат визначається як різниця між валовими доходами і валовими витратами. За економічним змістом він містить дві складові: прибуток від виробничої діяльності і прибуток (збиток) від фінансових операцій. Переважну частину має становити прибуток від основної виробничої діяльності. Він формується за рахунок реалізації продукції (робіт, послуг) і залежить від двох чинників: суми прибутку у виробленій продукції і зміни частки прибутку у залишках нереалізованої продукції. Маса прибутку у виробленій

продукції визначається трьома узагальнюючими показниками: обсяг виробництва, ціна, собівартість.

Обсяг виробництва залежить від трьох груп факторів, які характеризують складові елементи виробничого процесу, а саме: використання основних фондів, трудових і матеріальних ресурсів.

Вплив трудових чинників визначається забезпеченістю кадрами та продуктивністю праці. Кадрова забезпеченість характеризується чисельністю персоналу, яка залежить від його руху (прийняття, звільнення) та структури працюючих (робітники, службовці, менеджери, обслуговуючий персонал та ін.). Продуктивність праці залежить від рівня кваліфікації, виробітку на одного працівника та використання робочого часу.

Використання матеріальних ресурсів залежить від матеріало-забезпеченості та матеріаловіддачі. Матеріалозабезпеченість визначається налагодженістю поставок матеріальних ресурсів, наявністю достатніх для їх придбання оборотних коштів та залученням кредитів банку в оборот підприємства.

Ціна є визначальним фактором формування фінансових результатів. Вона залежить від внутрішніх та зовнішніх чинників. Внутрішнім чинником ціноутворення є собівартість одиниці продукції та рівень її рентабельності. Підприємства спрямовують свої зусилля на мінімізацію собівартості й оптимізацію рівня рентабельності. Зниження рівня собівартості завжди доцільне. Однак воно не повинно досягатися за рахунок зниження якості, бо це може призвести до зменшення обсягу продажу. Рівень рентабельності має, з одного боку, забезпечити підприємство достатніми фінансовими ресурсами, а з іншого не вести до значного зростання ціни, що також негативно відіб'ється на реалізації.

Зовнішніми відносно ціни є основні ринкові чинники – попит і пропозиція, тобто макроекономічні фактори. Проблема управління ціною полягає в узгодженні внутрішніх чинників із зовнішніми. Мінімізація собівартості при цьому спрямована на хеджування цінового ризику, тобто рівень собівартості має бути таким, щоб навіть при непередбаченому падінні цін на ринку підприємство отримало певний прибуток, а при значному зниженні збитки були б мінімальними.

На *собівартість* впливають структурні й відповідні техніко-економічні фактори. Структурні фактори відображають складові елементи собівартості: вартість сировини, матеріалів, напівфабрикатів; палива та енергії; заробітна плата та нарахування на

неї; вартість утримання й експлуатації обладнання; накладні та інші витрати. Техніко-економічні фактори, які характеризують формування витрат з кожного елемента, включають місткість витрат (матеріаломісткість, енергомісткість, трудомісткість тощо) та їх вартість (ціни на матеріали, сировину, енергоносії, заробітна плата тощо).

Комплексні фактори відображають вплив певних тенденцій розвитку економіки на фінансові результати. Вони діють не самі по собі, а через окремі техніко-економічні фактори. Причому цей вплив може здійснюватись одночасно через кілька техніко-економічних факторів, тобто мати комплексний характер. До комплексних факторів, які впливають на прибуток, належать: технічне вдосконалення виробництва, підвищення його ефективності, поліпшення якості продукції.

Підвищення якості продукції також доволі складний комплексний фактор. Насамперед воно потребує додаткових затрат, тобто можуть зростати і собівартість, і ціни. Однак головне, це сприяння зростанню обсягу продажів, адже в сучасних умовах насиченого ринку саме якість стала основним чинником успіху в реалізації продукції.

Таким чином, формування фінансових результатів визначається широким колом факторів, які відбивають усі аспекти фінансово-господарської діяльності підприємств. При цьому недоцільно і неможливо поділяти ці фактори на основні та другорядні. Кожен з них може як забезпечити високий рівень прибутку, так і спричинити істотні збитки.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

1. Що таке фінанси підприємств?
2. Які фінансові відносини включає діяльність підприємств?
3. Яка схема фінансової діяльності підприємств?
4. Що включають фінансові ресурси підприємств?
5. За рахунок яких джерел формуються фінансові ресурси підприємства?
6. Де розміщуються фінансові ресурси підприємства?
7. Які виділяються напрями витрат підприємства?
8. За рахунок чого формуються доходи підприємства?
9. Як формуються фінансові результати діяльності підприємства?

10. Які використовуються методи організації фінансової діяльності підприємств?
11. У чому полягають сутність і принципи комерційного розрахунку?
12. У чому полягає сутність і схема неприбутковості діяльності підприємств?
13. Яка схема і принципи кошторисного фінансування?
14. Які види бюджетних асигнувань отримують підприємства?
15. За якими принципами здійснюється банківське кредитування підприємств?
16. Яким чином оформляється комерційний кредит?
17. Які макроекономічні фактори впливають на фінансові результати підприємства?
18. Які чинники мікроекономіки відображають формування фінансових результатів підприємства?
19. У чому полягає вплив обсягового, цінового і собівартісного факторів на фінансовий результат?
20. Як впливають на фінансовий результат інтегровані фактори асортименту і структури?